

Prof. dr. Salih Fočo
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Filozofski fakultet / Faculty of Philosophy

***LEKSIKON SOCIOLOŠKIH POJMOVA* AUTORA
PROF. DR. SENADINA LAVIĆA**

DR. SENADIN LAVIĆ'S *LEXICON OF SOCIOLOGICAL TERMS*

Kada sam detaljnije pogledao *Leksikon socioloških pojmova*, shvatio sam da je riječ o kapitalnom djelu sociološke literature u Bosni i Hercegovini. Tu svoju ocjenu temeljim na činjenici da je sociologija na prostorima Bosne i Hercegovine marginalizirana, potisnuta i zamagljena, odnosno njena suština i društveno značenje. Kako u bivšoj Jugoslaviji tako i u vrijeme burnih događaja na prostorima BiH sociologija se nije bitnije bavila društvom, njegovim totalitetom i subjektima. Kao eksperiment promjena sociolozima je bosanskohercegovačko društvo moglo biti neiscrpni prostor za validne teorije i istraživanja koja su bitno mijenjala same društvene odnose i društvenu sferu. Međutim, nadmoć politike nad naukom potvrdila je svoje značenje. Umjesto da se političke ideje i postupci temelje na validnim empirijskim istraživanjima, politika i političke elite su svoje ideje plasirale nauštrb potrebe i društva i čovjeka. Takvo nasilje politike dovelo je do velikih tragičnih događanja i za čovjeka i za sistem ali i za društvo. Danas se može govoriti o razdrobljenom društvu, o obespravljenom i nemoćnom čovjeku, o nadmoći politike na javnu sferu i društvene odnose. Ta društvena i politička protivrječnost je najvidljivija kroz demokratske izbore koji su održani krajem 1990. godine, kada su se građani / glasači opredijelili za demokratizaciju društva i demonopolitizaciju politike. Nasuprot tim idejama nastupilo je stanje beznađa, rata i uništavanja tekovina koje su civilizacijske i koje su bile vodilja demokratskih tokova krajem devedesetih godina, kada se rušio socijalizam i kao poredak i kao tip vlasti i kada se raspadala državnopravna tvorevina, tj. Jugoslavija.

Kao akademska disciplina sociologija se nikada nije dovoljno razvila niti osamostalila u odnosu na druge duhovne nauke. Također, društveno nije valorizirana jer se stalno susreće sa monopolom politike političkih elita na prostor spoznaje društva, na prostor ovladavanja društvenim procesima, bez argumentacije i stvarnih društvenih procesa. Upravo tu vidimo značajnu protivrječnost da građani jedno misle, da se drugačije izjašnjavaju i na

izborima opredjeljuju, da nemaju povjerenje u svoje predstavnike, pa time ni u sistem pa time ni u tip vlasti koji se realizira kao otuđena sfera od čovjekovih potreba i interesa građana ili, populistički rečeno, naroda. To je, zapravo, kvadratura kruga u kojoj sistem djeluje za sebe, koji je neosjetljiv za potrebe i interese građana i koji postaje najčešće svrha samom sebi. Građani imaju svoj kôd koji je u simbiozi onog što jeste i onog za što su stvarno građani zainteresirani. U tom procesu se nalazi moć politike i nemoć čovjeka, ekonomska i socijalna stagnacija, monopolizacija i nepovjerenje u izabrane predstavnike, nemoć vlasti i nadmoć neformalnih centara nasuprot institucionalnom poretku i nominalnoj vlasti. Današnja ali davnašnja slika bosanskohercegovačkog društva je neiscrpan prostor za sociološka istraživanja i spoznaje, kao da se na tom prostoru odvija planirani eksperiment promjena na gore i iskoraci iz postojećeg. Taj prostor nije od sociologije iskorišten i sociološke analize skoro da su marginalne ili nezapažene. Razlozi za to su mnogostruki. Najvažniji je svakako u činjenici da mi, kao društvo, ne raspolažemo dovoljnim ili zadovoljavajućim brojem sociologa i njihovih istraživanja. Na prostorima BiH ne postoji nijedan institut za sociološka istraživanja. Sva istraživanja, pogotovo empirijska, bila su kratkog ili određenog dometa i sa rezultatima usmjerenim na marginalne društvene procese ili stanja. Sâm društveni sistem je preideologiziran i prenapučen protivrječnostima koje su u socijalizmu bile na razini moći rada i vladajućeg establišmenta, tj. suprotnost klasa i „avangardnosti političkih elita“. U novom društvenom, takozvanom demokratskom poretku sukob je premješten na nacionalnu interpolaciju i kolektivno predstavljanje i zastupanje, traženje zasebnosti nasuprot progresu i vrijednostima koje su zajedničke i narodu i naciji i čovjeku kao pojedincu.

Slična društvena konfuzija i društvena kriza je rodila sociologiju, kako je to sâm njen osnivač Comte ustvrdio. Ona nastaje u vremenu velikih industrijskih promjena kada postaje potreba da se promjene u društvu razumiju i spoznaju. Te promjene nisu bile u stanju objasniti do tada razvijene nauke. Bila je sve veća podjela rada, specijalizacija, razvoj tehnike i snažne promjene društvenih odnosa i procesa; tražilo se da se obrazuje posebna nauka koja će razumjeti čovjeka u novim uvjetima i njegovoj novoj društvenoj sredini. Raskid sa tradicionalizmom, izazov novog, otuđenost i čovjeka i prostora postaju teme koje zaokupljaju ne samo nauku već i društvenu praksu.

Sociologija se razvija iz univerzalističkog tipa obrazovanja, dakle, razumijevanja ekonomskih, socijalnih, pravnih, kulturnih i jezičkih obrazaca koji bitno oblikuju prirodnu ali i društvenu sredinu čovjeka. Sasvim prirodna je spoznaja da je čovjek uspio ovladati prirodom, ali nije uspio ovladati

vlastitom prirodom, koja se sastojala u novom okruženju, novim društvenim odnosima, promjenama u načinu rada i života, zadovoljavanju svojih socijalnih i materijalnih potreba. Na globalnoj, tj. široj razini susreće se sa sukobom klasa i društvenih sistema i njihovim potiranjima, reformama i transformacijama ili značajnijim promjenama. Zbog toga bismo mogli reći da se ljudsko društvo razlikuje od svih drugih prirodnih tvorevina, tj. odnos individue i društva odvija se u znaku sve veće autonomije pojedinca, njegove otuđenosti, ovisnosti od institucija i društvenih struktura, te raznim oblicima manipulacije od sistema i poretka i sve moćnijeg državnog i društvenog sistema koji stoji nasuprot njemu.

Sociologija se razvija kao akademska ali i primijenjena znanost i to na svim nivoima i u svim sferama društva. Kao akademska disciplina ostaje na univerzalističkom tipu razumijevanja društva i globalizacijskih odnosa, a u primijenjenom smislu postaje profesija za koju industrijska i postindustrijska društva traže da se njene spoznaje materijaliziraju i u praksi primjenjuju. U svom nastojanju, afirmaciji i razvoju sociologija je osvijetlila mnogobrojne društvene procese. Mnogo je pomogla racionalnom i efikasnom društvenom djelu. Mogli bismo s pravom kazati da je uspjela objasniti totalitet društvenih odnosa i zbivanja u devetnaestom i dvadesetom stoljeću. Ukazala je na glavne društvene snage, na aktere promjena, prirodu i karakter rada i stjecanja viška vrijednosti te njeno raspolaganje. Značajno je osvijetlila prirodu i karakter društvene moći, subjekte koji njome raspolazu te ulogu i poziciju država, sistema i njihove strukture u obrazovanju i funkcioniranju.

Sociologija nije tehnička nego, prije svega, humanistička nauka jer se ljudsko društvo razlikuje od svih drugih prirodnih tvorevina. Ona, zapravo, razumijeva čovjeka kako u prirodnom stanju tako i u spletu društvenih odnosa. Sociologija ne želi da ima moć i monopol nad spoznajom, ona teži da ukaže na stanje i položaj čovjeka u društvu, te da ukaže na nužnost i mogućnost promjena tog stanja. Upravo se tu zbiva susret ili sukob sociologije sa vladajućom klasom ili vladajućom politikom. Kao i svaka nauka, sociologija teži monopolu svog djelovanja i izučavanja. Političke elite / vlasti teže svom monopolu nad društvenom stvarnošću. Zato bismo mogli kazati da je sociologija određena društveno-historijskim političkim kontekstom. Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, društveni kontekst njenog razvoja određen je dominantnim promjenama koje su se odvijale u 20. stoljeću na ovim prostorima.

Ono po čemu se razlikuje predmet i sadržaj interesiranja sociologije i dominacije političkih elita ogleda se kroz jezik i način gledanja na društvene procese i čovjekovo okruženje. Politika sebe smatra apsolutno mjerodavnom

za društvenu analizu, a sociologija nastoji razumjeti stvarne uzroke i posljedice stanja društva i pozicije čovjeka, pri čemu se razotkriva i sama bit političkog djelovanja. U tom kontekstu sociološke opservacije i sociolozi se nerijetko denunciraju kao disidenti ili radikalni kritičari.

Sociologija se prvi put pojavila u nastavnom procesu 1906. godine na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a zatim i na Pravnom fakultetu u Beogradu. U okviru pravnog fakulteta je stekla status akademske discipline između dvaju svjetskih ratova. Interesantno je da se ona nije nalazila na filozofskim fakultetima gdje se smješta poslije Drugog svjetskog rata, tačnije početkom 60-ih godina 20. stoljeća. Razloge za to treba tražiti u činjenici da su se na filozofskim fakultetima razvijale srodne društvene discipline. Sociologija se razumijevala kao pozitivna nauka za koju je vladajuća struktura smatrala da ima svoje jako uporište. „Pravni fakulteti kao tradicionalna uporišta vladajućeg državnog i društvenog poretka odškrinuli su vrata sociologiji, jer se od nje očekuje nov 'teorijski' doprinos odbrani građanskog društva od naleta revolucionarnih pokreta, njihovih ideologija i 'nenaučnih teorija'.“¹ Josip Županov i Željko Šporer u tekstu *Profesija sociolog* s pravom konstatiraju da je i u Jugoslaviji pojava sociologije povezana sa krizom građanskog društva, pojavom revolucionarnih pokreta i potrebom znanstvenog objašnjavanja tih fenomena.

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, sociologija je također povezana sa revolucionarnim pokretima i značajnim društvenim promjenama i sistema i poredaka, prije svega raspadom osmanske vladavine i dolaskom austrougarske vladavine i konstelacije društvenih odnosa u Bosni i Hercegovini kao novoj državnoj i pravnoj tvorevini. Najsnažniji izraz sociološkog promatranja društvenih fenomena i problema bosanskohercegovačkog društva, bolje reći, tranzicije od starog otomanskog ka novom proevropskom modelu društvenog i državnog uređenja ogleda se kroz časopise *Putokaz* i *Behar* te intelektualne krugove koji se školuju u Beču, Beogradu i Zagrebu.

Po završetku Drugog svjetskog rata može se govoriti o renesansi sociologije. Tome je svakako doprinio poredak koji je nastao i afirmirao osnove dijalektičkog historijskog materijalizma, koji je afirmirao Marksove, Engelsove i Lenjinove stavove. Prekretnicu u posebnoj afirmaciji sociologije čine 60-te godine 20. stoljeća i sukobi u razumijevanju poretka i pokreta

---

¹ Mitrović, Milan (1982) *Jugoslovenska predratna sociologija*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, str. 120.

između Jugoslavije i SSSR-a. Taj sukob je doprinio da se filozofija uzdigne iz marksističkog dogmatizma u kritičko promatranje društvene stvarnosti. Taj teorijski praktični rascjep doveo je do konstituiranja sociologije kao zasebne discipline na filozofskim fakultetima, a ne u okviru stare tradicije na pravnim fakultetima. Dakle, teorijska orijentacija sociologije determinirana je društvenim kontekstom u kojem je bilo nužno odbaciti staljinističke varijante društvenog sistema ili tada vladajuće stavove prema društvenim naukama. U toj konstelaciji sociologija se smješta uz filozofiju, etnologiju, psihologiju i druge discipline koje odbacuju dogmatizam i kritički promatraju društvo, poredak, sistem ali i poziciju čovjeka u njoj. U tom periodu nastaje i posebna interpretacija pa i podjela na marksističku sociologiju i građansku sociologiju. Dakle, nastoji se na neki način pokazati razlika u gledištima na prirodni karakter vodećih snaga ili političkih elita i njihovu osnovu egzistencije.

Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu sociologija se uvodi kao zaseban predmet 1964. godine, a od 1967. godine počinje djelovati Odsjek za filozofiju i sociologiju, gdje se sociologija afirmira kao zasebna naučna i nastavna disciplina.

60-ih godina sociologija se uvodi kao nastavni predmet u srednje škole, gimnazije, prve godine fakulteta. Taj period razumijevanja društva i afirmacije sociologije kao nauke pa i sociologa kao profesije traje do 70-ih godina 20. stoljeća. U tom periodu ona je angažirano analizirala položaj pojedinaca, društvenih grupa i društvenog totaliteta. Na globalnom nivou osnovna ideja je bila klasna borba koja neminovno vodi u revoluciju i promjenu društvenog poretka.

70-ih godina dolazi do značajnijeg potiskivanja sociologije iz srednjih škola i fakulteta. Sociologija gubi društvenu i političku podršku, a primat preuzima marksistička interpretacija totaliteta društvenih odnosa. Tako marksizam postaje kritika građanskog društva i kritika političke ekonomije, iz čega se izvodi imanentnost marksizma kao kritičke i revolucionarne teorije. U srednje škole se uvodi *marksizam* kao novi predmet ili predmet *teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja*. Posljedica takvog odnosa jeste da sociologija gubi primat na naučnost i kritičko promatranje društva. Od sociologije se očekivala marksistička interpretacija društva, a ne kritika društva. Utjecaj sociologije u obrazovnim institucijama se smanjuje, što ne znači da se ne osjeća njena potreba za istraživanja društvenog stanja i društvenih procesa i same sfere institucionalizacije društva. Sociologija se, dakle, na neki način stalno nalazila u odbrambenoj poziciji u odnosu na društvenu okolinu.

Protivrječnosti jugoslavenskog ali, prije svega, bosanskohercegovačkog društva slabljenjem marksističke ideologije te sve prisutnija neophodnost za naučnom i stručnom analizom društvenih procesa i odnosa vraćaju potrebu za sociologijom kako u obrazovnom tako i u društvenom procesu. Od 80-ih do 90-ih godina 20. stoljeća sociologija postaje dominantna kao nauka i kao profesija. Taj period bismo mogli okarakterizirati kao stvaralački razvoj sociologije i sve veće njeno društveno uvažavanje kao nauke, neovisno o gledištu i monopolu politike. Od 90-ih do 2000. godine sociologija ponovo postaje predmet osporavanja i eliminiranja iz nastavnog procesa i društvenog života. Na neki način mogli bismo reći da se historija ponavlja; sociologija se supstituira novim predmetima kao što su *građansko i demokratsko obrazovanje, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, kultura dijaloga, kultura religija* i sl. Kao akademska disciplina se na većini društvenih fakulteta potiskuje, prije svega na ekonomskim i pravnim fakultetima pod izgovorom bolonjske racionalizacije i potrebe za „upotrebljivim“ znanjima i vještinama.

Za sociologijom postoji velika potreba i danas, u vrijeme krize ili tranzicije bosanskohercegovačkog društva. S pravom se kaže da živimo u vrijeme promjena. Svakodnevni život ljudi trpi dramatične promjene kao i sâm ekonomski poredak. Promjene su potrebne i očigledne većini građana ali i stručnim promatračima. One se odvijaju dinamično, sa mnogobrojnim posljedicama. Danas se s pravom može konstatirati da siromašni postaju još siromašniji, ekonomske nejednakosti se uvećavaju, nestaje ekonomska sigurnost, nezaposlenost nije više skrivena već vidljiva i skoro nepodnošljiva za izdržljivost socijalnog sistema. Korupcija nije skrivena već javna, od pojedinca do vlada. Te promjene su neminovne u novim društvenim odnosima u kojima promjene diktiraju razvijene zemlje i one koje su povezane sa novim tehnikama i tehnologijama koje mijenjaju stanja u društvima i državama usprkos otporima i nekim mjerama koje poduzimaju vladajuće elite. Te spoznaje promjena strukture jednog društva može uočavati i bitno interpretirati sociologija. Političke elite projiciraju stanje, ali dinamika promjena ne zavisi od njihove volje i moći već od društvenih zakonitosti koje su mnogo dublje i trajnije od političkih ideja i njenih nositelja.

U tom kontekstu razobličavanje stanja sociologije, njenog društvenog značaja te potrebe razumijevanja sistema i čovjeka, tj. društva u kome se oni u određenom trenutku nalaze, dala je knjiga (Keith Doubt) Kejta Dabta *Sociologija*, jedna od dvije knjige ove vrste.

Drugo pitanje je nužno jasno razgraničiti sociološku spoznaju. Ona je, prije svega, naučna i društvena. Sociologija ne želi političku moć ili bilo kakvu ideologiju; to je sfera politike i političkih elita. Sama društva koja razumiju sebe na osnovu validnih naučnih socioloških spoznaja znaju kuda žele ići i kako stvarati povoljniji ambijent za čovjeka i njegovo okruženje.

Dok god postoji pragmatika politike, postojat će i humanizam čovjeka i njegovog ambijenta. U tome je sociologija nezamjenjiva, bez obzira na moć politike i institucionalna osporavanja neophodnosti postojanja sociologije.

Druga knjiga o kontinuitetu razumijevanja sociologije i njenih kategorija jeste *Leksikon socioloških pojmova*. On u svojoj obimnosti daje skoro sve relevantne kategorije sociološkog mišljenja i djelovanja, daje kompaktno svu sociološku relevanciju za razumijevanje nauke i afirmaciju sociologije u novim društvenim uvjetima i turbulentnim tranzicijskim procesima. Ova enciklopedijska knjiga je u razvijenim zemljama rezultat dugogodišnjeg rada određenih instituta, a kod nas se usudio jedan mlad čovjek da dâ nemjerljiv doprinos jednoj nauci koja pripada svima onima koji se bave razumijevanjem društva i društvenih procesa.